

Åbo Akademi's Bibliotek
från författaren

FRÅN
AKADEMIPLANERNAS
FÖRSTA TIDER

AV
ERNST VON WENDT

SÄRTRYCK UR FINSK TIDSKRIFT, JANUARI 1933.

FRÅN
AKADEMIPLANERNAS
FÖRSTA TIDER

ERINRINGAR TILL 25-ÅRSDAGEN AV AKADEMIMÖTET I ÅBO DEN
12 JANUARI 1908 OCH ÅBO AKADEMIKOMMITTÉS TILLKOMST

AV

ERNST VON WENDT

HELSINGFORS 1933
MERCATORS TRYCKERI AKTIEBOLAG

Från Akademiplanernas första tider.

Erinringar till 25-årsdagen av akademimötet i Åbo den 12 januari 1908 och Åbo Akademikommittés tillkomst.

Av

Ernst von Wendt.

»Åbo Akademi! Det ljuder som klang från längst förflutna tider, från Per Brahes, från det gustavianska tidevarvets, från Porthans dagar.»

Åbo Underrättelser 14. IV. 1907.

Att skriva memoarer är en vanskelig sak. Sker författandet kort efter inträffade händelser är det fara att rent personliga och kanske även tillfälliga intryck utöva ett från synpunkten av historisk sanning och vederhäftighet sett icke lyckligt inflytande på framställningen, och tövar nedskrivaren alltför länge med att avfatta sina minnen uppstår risken att sakliga fel insmyga sig, i all synnerhet där efterkontroll ej är möjlig, och att skildringen även i övrigt i fråga om vederhäftighet blir »historisk» mera i Crusenstolpesk mening än faktiskt och vetenskapligt. Här må alldeles lämnas ur räkningen det chauvinistiska eller rent av legendariska memoarskriveriet, vilket ju i alla tider haft hän-givna — och ofta även ytterst intressanta — utöware.

Medelproportionalen mellan nyss åskådliggjorda »för tidigt» och »för sent» har ofta fixerats till tio år, men i regel till det dubbla eller tredubbla. Under alla omständigheter torde 25 år, som ju dessutom bär kvartsekets lilla gloria, kunna anses vara en tidrymd, efter vars utgång skildringarna kunna förmodas äga den objektivitet, som avståndet

skänker, och sakna den alltför starka personliga kolorit, som närheten åtminstone kan förutsättas betinga.

Den 14 april 1907 lästes den första artikeln »Kunde Åbo Akademi återupprättas» — med överbubriken »Ett svenskspråkigt universitet i Finland» — i Åbo Underrättelser. Och den 12 januari 1908, alltså för 25 år sedan, ägde det stora akademimötet i Åbo rum, varvid projektet om en svensk högskola i Åbo enhälligt godkändes och tillsättandet av Åbo Akademikommitté skapade en fast organisation för det arbete på planernas förverkligande, som nu begynte. Må det vara författaren till artiklarna i Åbo Underrättelser och sekreteraren vid mötet den 12 januari 1908 tillåtet att i januari-häftet 1933 av vår äldsta och på traditioner rika tidskrift bringa i erinring fakta och förhållanden från dessa akademiplanernas första tider och därmed omsider även i en del kanske icke oviktiga avseenden förfullständiga det historiska materialet om tillkomsten av en svensk högskola i vårt land i och med Åbo Akademi.

*

Huru själva idén uppkom?

Det är för förslagsställarens vidkommande icke synnerligen svårt att besvara den frågan, men det sker med reservation för att måhända en tanke i denna eller en liknande riktning uppstått även hos någon annan. Det skulle åtminstone icke förvåna mig om en dylik idé — kanske flyktigt — föresvävat någon av mina samtida. De mot dåvarande Alexanders Universitetet i Helsingfors med betydande styrka riktade förfiningsplanerna kunde förmodas inom något eller några årtionden vinna ödesdiger framgång, och under intrycket av detta perspektiv kunde ju tanken på grundandet av en svensk högskola lätt nog tränga sig fram — med sikte, därest en förläggningssort utom huvudstaden syntes önskvärd, på det av akademitraditionerna hägnade Åbo som blivande högskolestad.

Med någon dylik eventuellt existerande idé-bärare kom jag emellertid aldrig i kontakt. Om mina planer att fram-

lägga förslaget om återupprättandet av Åbo Akademi var endast en person i förväg underkunnig, professor Wilhelm Ramsay, vilken genom sitt giftermål med min kusin Karin von Born kommit att stå mig mycket nära i många avseenden. Och om den första artikeln visste i förväg också endast en, fru Mina Cygnaeus, som — närmast av en tillfällighet — kvällen före publikationen fick veta vad Å. U:s ledande artikel nästföljande morgon skulle handla om.

Med Wilhelm Ramsay hade jag, efter det att jag i slutet av april 1906 accepterat anbudet att från 1 september s. å. övertaga redaktörsbefattningen vid Åbo Tidning, en gång resonerat om de kulturella och intellektuella förhållandena och förutsättningarna i Aurastaden, och då därvid tanken på möjligheten att åtminstone framlägga en plan på ett återupprättande av Åbo Akademi även berördes, visade Ramsay ett så starkt och levande intresse för denna idé, att jag föreställer mig att han kanske redan tidigare kommit till uppfattningen att man inför hotet av ett framtida totalt förfinskande av universitetet i Helsingfors borde i tid tänka på att upprätta en privat svensk högskola. Hans entusiasm för idén att framlägga en plan på återupprättandet av Åbo Akademi var emellertid omisskännlig, och jag är medveten om att densamma på mig utövat en icke obetydande positiv inverkan då jag i början av år 1907 begynte förarbetena för publicerandet av den artikelserie, vars första avsnitt sedan nådde offentligheten söndagen den 14 april.

Att tanken på Åbo Akademi hos mig från ett första antagligen rätt löst hugskott utvecklades till en fast plan härledde sig i avgörande grad ur de kontrastintryck, vilka uppkommo hos mig till följd av flyttningen från Helsingfors till Åbo. Förfinskningshotet vid universitetet i Helsingfors och en snart uppkommande klar föreställning om att Åbo saknade något och att detta något just var en högskolas bildningshård, se där de avgörande fakta och omständigheter, vilka lågo till grund för hela min tankegång och för denna den 14 april 1907 framlagda plan på Åbo Akademis återupprättande.

För att ge en riktig karakteristik av vad jag ovan menar med ordet *kontrastintryck* vill jag här framhålla, att universitetets och universitetslärarnas roll i huvudstadens liv för 25 år sedan var ofantligt mycket mera framträdande och även av i hög grad större verklig betydelse — i allmän bemärkelse än nu. Enkammaren var då visserligen beslutad, men en ännu okänd »storhet» — inom ständerrepresentationen hade universitetet varit synnerligen väl företrätt, i präteståndet genom särskilt valda representanter, i adeln genom mycket talrika ståndsmedlemmar, ofta även i borgareståndet genom någon företrädare. Och kommunalrepresentationen hade burit samma prägel av starka akademiska inslag. Man kunde säga att hela det offentliga livet då ännu i huvudstaden i mycket stor utsträckning profiterade av de tillgångar universitetslärarkåren erbjöd i avseende å insikt och kapacitet för allmänna värv.

För mig, som vid 28 års ålder flyttade från universitetsstaden till »kulturvaggan», betydde dessa intryck ganska mycket.

Åbo var då i intellektuellt avseende i uppenbar och märklig grad en de fint bildade patriciernas och de mångsidigt omhuldade konst- och kultursträvandenas stad. Intresset och offerviljan för dessa syften, vilka ju med rätta alltid betecknas såsom de *högre*, var levande och storartad, och jag fick mycket snart efter min överflyttning till Åbo ett starkt intryck av de kulturella *viljeresurser*, som där funnos, av den tacksamma *terräng*, vilken kulturella och intellektuella projekt där kunde påräkna.

Vilken betydelse, tänkte jag, skulle icke en högskola kunna vinna i detta kultur-respekterande och rent av kulturhungriga samhälle! Och vilka persontillgångar, vilka mångsidiga tillskott i fråga om kapacitet och väckelse, skulle ej den akademiska lärarkåren bringa! Att icke tala om studenternas käcka inslag i liv och stadsbild.

Kom så härtill det klara medvetandet om förfiningsshotet i Helsingfors — och så begynte akademiplanerna i mitt sinne vinna allt större fasthet och strävan att från idé utvecklas till handling.

I början av år 1907 skrev jag till rektorn vid Göteborgs Högskola professor Vising och bad att han godhetsfullt ville tillsända mig publikationer, årsredogörelser och annan litteratur rörande högskolan vid Göta älv — material, som kunde ge mig en så klar bild som möjligt av uppkomsten och utvecklingen av Göteborgs Högskola —, och han efterkom mycket snabbt och älskvärt min anhöllan, respektade också min önskan att vad han möjligen kunde gissa sig till på grund av mina rekvisitioner av högskolelitteratur icke skulle komma ut eller till offentligheten.

Under de följande veckorna vart så detta material studerat. Det var i tvänne avseenden jag främst ville vinna klarhet: ett ideellt och ett materiellt. Kunde en dylik påtänkt privat högskola i »landets andra stad» påräkna tillräckligt stor anslutning av studerande, av alumner? Det var ett ytterst viktigt spörsmål, ty vad skulle vi göra med ett svenskt universitet utan en representativ kontingent av studerande! Åh ja, man kunde självfallet ju tänka sig en akademi t. o. m. totalt utan studenter, en forskarakademi — och jag anser mig nu och i detta sammanhang kunna förråda att en plan i den riktningen direkt vart lancerad ungefär ett år efter akademiplanernas framläggande. Det var min gamle vän professor Edv. Westermarck, sedermera Åbo Akademis förste rektor och organisator, som i ett mig vänskapsfullt i förväg delgivet brev skrev till kommerserådet Fredric von Rettig och riktade dennes uppmärksamhet på de utomordentliga kulturvinningar för Finland och den ära för Åbo som innelåge i grundandet av en dylik forskarakademi, vilken genom den allmänna undervisningsskyldighetens bortfallande skulle ge sina medlemmar de mest storartade möjligheter till målmedveten personlig forskargärning och uppmärksammas insats i det internationella vetenskapliga livet och arbetet.

Min övertygelse är — och var då — att prof. Westermarck framlade akademiker-planen såsom ett alternativ, vilket han hoppades skulle kunna tillvinna sig kommerserådet von Rettigs intresse för de akademiska planerna, låt

vara att forskarakademi-tanken ju vetenskapligt och sakligt har — och hade — ofantligt mycket för sig. Det lyckades dock prof. W. lika litet som mig tidigare att åtminstone varaktigt vinna kommerserådet v. Rettig för akademiplanerna, låt vara att han hösten 1907 på sätt och vis kom att vara med och även i någon mån utöva inflytande på gestaltandet av utvecklingen; men därom längre fram.

Om studentnumerär-frågan för mig tedde sig såsom utomordentligt betydelsefull, så syntes de finansiella spörsmålen icke mindre viktiga. Var det tänkbart att medels donationer och andra privata bidrag kunna upprätta och trygga verksamheten för en högskola i Åbo, i Finlands andra stad?

Erfarenheterna av högskoleutvecklingen i Sveriges andra stad gävo genomgående gynnsamma svar på dessa frågor. Donationerna hade, då det en gång kom rätt fart och entusiasm i planerna, vuxit snabbt och på ett storartat sätt, och studentnumerären hade, från att i början ha varit rätt tillfredsställande, kontinuerligt ökats, inte med mycket stora tillskott för varje år, men dock på ett den fortsatta regelbundna utvecklingen tryggande sätt.

Genom studiet av Göteborgslitteraturen fann jag mina tvänne stora huvudfrågor i allt väsentligt med positiva *ja* besvarade, och efter ytterligare ett par veckors övervägande, främst av frågan om jag skulle i förväg rådgöra med någon eller ej, beslöt jag att, utan att inviga någon, »låta det smälla».

Det var alls ej någon lust för hemlighetsmakeri, som låg till grund för mitt beslut att icke i förväg tala med någon. Orsaken var den, att jag absolut önskade undvika att eventuellt bli kategoriskt motsagd och avrådd av framstående och inflytelserika Åbo-medborgare. Jag hade en — för övrigt fullkomligt riktig — förkänsla av att man på många håll skulle anse planen minst sagt fantastisk och orealiserbar, kanske uppenbart vanvettig. Och jag ville inte utsätta mig för att bli avrådd eller varnad. Att publicera en artikel om Åbo Akademis återupprättande efter det att kanske fram-

stående Åbopor kategoriskt eller bevekande bett mig låta bli, det syntes mig ytterst vanskligt, ja kanske orealiserbart.

Klokare och bättre, tänkte jag, är att ställa stad och samhälle — och land — inför ett *fait accompli*, ett fullbordat faktum. Det var mitt fasta beslut att lägga fram planen, och var ordet en gång sagt, så var åtminstone ingen idé-reträtt vidare möjlig. Det ligger ju ofta nog en styrka redan i att ha vågat *säga ut*.

Häri ligga de psykologiska förklaringsgrunderna till att artikeln av den 14 april 1907 kom, såsom det sades, att slå ned som en bomb.

Endast en utom redaktionen stående var, såsom tidigare sagts, underrättad: fru Mina Cygnaeus, vars make, den kände kulturkämpen och för allt ideellt entusiastiske lektorn och tidningsmannen Gustaf Cygnaeus, den 1 april — alltså knappt två veckor tidigare — efter en lång sjukdom gått bort. Jag råkade henne, av en händelse, kvällen före publikationen, och vi spatserade en bit tillsammans, varvid hon sporde mig om vad märkligt Å. U. skulle komma att innehålla följande dag, alltså söndag morgon. Och jag invigde henne — såsom jag en gång sagt det — »i en känsla av att det namnet var det förtroendet värt».

Fru Cygnaeus genomskådade så gott som omedelbart vad som gömdes och i alla händelser kunde gömmas i detta initiativ och detta projekt. Några sekunder stod hon helt tyst, så tryckte hon min hand och yttrade några få ord, men de sade — och de sade mig alldeles speciellt då — mycket. »Detta skulle Gustaf fått uppleva!», sade fru Cygnaeus, och — jag citerar mig själv i en tidigare publicerad erinran om detta intermezzo — »jag har många gånger efteråt tyckt att det därmed vart nästan till något av välsignelse från den hädangångne kulturkämpens och patriotens sida över hela idén och hela företaget».

Till publikationsdag för den första artikeln hade jag valt en söndag, då Åbo Underrättelser gavs ut i större format och lästes med större noggrannhet, fränsett det att datum — det heliga sjutalet in duplo — för mig, vilken i likhet

med allt annat verkligt upplyst folk är på ett ofarligt sätt skrockfull — spelade en viss roll.

Artikeln, vilken såsom ovan sagts hade rubrikerna »Ett svenskspråkigt universitet i Finland. Kunde Åbo Akademi återupprättas?», byggde dels på allmänna, dels på lokala synpunkter. De allmänna härledde sig främst ur språkförhållandena vid universitetet i Helsingfors, vilka hade begynt te sig i en allt mer bekymmeringivande dager.

Det framstod såsom ett faktum, vilket kunde jävas varken av fraser eller undanflykter, att svenska språkets ställning vid vårt statsuniversitet redan då för vart år vart allt mera beträngd. Ja, än mera, det var fullkomligt uppenbart — enligt min och mångas med mig uppfattning — att vad som dittills skett endast utgjorde de inledande kapitlen i den historia, som den finska nationalismen hoppades skulle vardaskriven om landets enda dåvarande universitet. Här, likasom på så många andra områden, kunde den uppmärksamme iakttagaren konstatera denna specifika fennomanska taktik, vilken följdriktigt koncentrerade sig och sin kraft på det ena målet efter det andra, vilken bjöd till att hos motparten fostra den föreställning, att uppgivandet av just den punkt, om vilken striden för ögonblicket stod, innebar kampens slut — och som, omedelbart då denna punkt nåtts, med oförändrad seghet och kraft angrep den följande. Den, som hade satts i tillfälle att få en inblick i detta vid universitetet emot svenska språket bedrivna undermineringsarbete, ett arbete, vars slutmål den klarsynte inte borde kunna och inte borde ha rätt att dölja för sig, den måste gripas av en djup beklämning. Det måste för honom, ju längre tiden led, stå allt klarare, att vår svensk-germanska kultur kanske en dag skulle stå inför en oerhörd katastrof: att den skulle stå utan sitt högsta andliga centrum, utan sitt stöd, utan sin viktigaste betingelse för fortsatt liv och utveckling.

Detta var ungefär kontentan av 14 april-artikeln i fråga om despråkliga synpunkterna. Därtill kommo sedan de lokala, vilka självfallet även i uppsatsen belystes. Och artikeln slutade med följande av *tro* på saken och idén präglade uttalande:

»Åbo Akademi! Det ljuder som klang från längst förflutna tider, från Per Brahes, från det gustavianska tidevarvets, från Porthans dagar. Man gripes nästan av längtan att få återgå till svunnen tid, att få leva sina dagar fjärran från jäktet och splittringen.

Dock, den tid som gått kunna vi ej få åter. Det är på den dag som kommer vi kunna verka, det är där vår skaparekraft och vår kärlek kunna göra sig gällande.

För att få stora ting till stånd i hårda tider behövas tvänne saker: kraft och hängivenhet.»

Något större uppseende utom Åbo och inom den svenska tidningspressen i landet väckte artikeln icke. Huvudstadstidningarna egnade den tiden inte de ledande artiklarna i landsortspressen någon uppmärksamhet, och till en början gled förslaget om upprättandet av ett svenskt universitet i Finland de svenskspråkiga kollegerna i Helsingfors förbi. Men icke nog med det. I Åbo hade Åbo Underrättelser den 1 april 1907 fått en konkurrent i den radikala tidningen *Politiken*, vilken mycket noggrant följde med Å. U. för att rikta hugg mot bladets förmodade konservatism och svarta reaktion. Men då Å. U. väckte tanken på en svensk högskola, en återupprättad Åbo Akademi i Aurastaden, då intresserade det alls ej ortsorganet *Politiken*.¹ Och dock satt

¹) Den 22 maj ingick dock i ett »Åbo-brev» en ironisk och gäckande passus, riktad mot artiklarna i Å. U. Akademien skulle, menade sign. »Cavall», ej ha några professorer, utan *grosshandlare*: »grosshandlare i historia, grosshandlare i estetik, grosshandlare i matematik». »Låter det inte fint kanske», tillfogade krönikören och fortsatte med direkt adress till artikelförfattaren i Å. U.:

»Och så får man en vacker dag läsa i kollegan:

»Den 21 dennes Wendtilerades en av herr Båsk författad och utgiven samling kallprat om Gatuunderhållets överflyttande på kommunen och hyrornas därav följande sänkning. Som ex officio opponent fungerade extra ordinarie grosshandlaren i nationalekonomi N. N.»

»Ynglingar! — läste man vidare i kåseriet — Vakten eder allvarliga för allt vad studier heter och vänta tills kollegans akademi blir färdig.» —

Tillfogas må att »kollegans akademi» blev färdig något mera än 11 år därefter — och fick Politikens redaktionssekreterare till sekreterare i konsistorium!

akademiplanernas senare så energiske och målmedvetne främjare Svante Dahlström som redaktionssekreterare i Politiken!

Om sålunda huvudstadspressen ignorerade uppslaget så väckte det i dess ställe ett par svenska landsortskollegers uppmärksamhet — och ogillande. Det var Tammerfors Nyheter och Borgåbladet, som nu trädde fram, med kritiska och mot det knutpatriotiskt storvulna Åbo-hugskottet rätt ironiska artiklar. Ödets sällsamma rådslag ledde längre fram till att de två tidningarnas chefer flyttade till Åbo — och att både tanken på Åbo Akademi och själva akademi-verksamheten i f. d. Tammerfors-redaktören Elias Lodenius och f. d. Borgå-redaktören Einar Holmberg vunno varma vänner och värdefullt stöd.

Elias Lodenius i T. N. ställde sig — i en ledande artikel, publicerad den 4 juni — visserligen ej främmande för tanken på en svensk högskola, med reagerade intensivt mot »lokalpatriotiska funderingar» att man skulle nyskapa en Åbo Akademi.

»Oss synes, skrev Einar Holmberg långt senare i en ledande artikel den 14 december, förslaget från första stund synnerligen olyckligt.» Det innebar »en stor fara för den svenska kulturen i detta land», sade artikelförfattaren längre fram i uppsatsen och gav uttryck åt glädjen över de betänkligheter, vilka framförts i en dagen förut i Nya Pressen publicerad av nio universitetslärare undertecknad uppsats.

Vi komma härmed till december månad 1907 och till vad som då tilldrog sig och publicerades i frågan om akademiplanerna och som uppenbarligen, trots de framförda betänkligheterna, var egnat att för dem skapa terräng i allmän opinion och tillvinna dem stöd och sympati.

Söndagen den 1 december försiggick i Helsingfors ett talrikt besökt representantmöte för Svenska Folkpartiet, då ännu såsom organiserat parti ganska ungt (grundat i maj 1906). Av Åbo-företrädarna hade redaktör Rafael Collander med mig haft en överläggning i fråga om upptagande vid mötet i Helsingfors av akademiprojektet, något som jag självfallet ansåg mycket lämpligt och önskvärt. Under

sammanträdet den 1 december framfördes även — med red. Colliander som inledare —, i samband med diskuterandet av kulturfondsfrågan, den svenska högskoleplanen. Och det skedde med högst märklig framgång och med en allmän uppslutning kring idén, varom Åbo Underrättelser ett par dagar senare, den 4 december, hade en av red. Colliander avfattad relation.

»Man hade väntat sig invändningar, skrev Åborepresentanten, men de uteblevo och i deras ställe framträdde den livligaste entusiasm för den svenska högskoletanken.»

Många av de vid söndagsmötet närvarande, som tidigare ställt sig avvaktande eller skeptiska, anslöto sig nu oförbehållsamt till planen, bland dem medlemmar av svenska lantdagsgruppen och flere universitetslärare, och man var även ense om att den projekterade svenska högskolan skulle förläggas till Åbo och alltså verkligen bli en »återupprättad Åbo Akademi»; antecknas må att även de österbottniska representanterna voro fullt ense härom.

Vid tillfället sammanfattade en av partiets främsta män partistyrelsens uppfattning i fråga om ett svenskt universitet — enligt relationen i Å. U. — i följande ordalag:

»Representanterna för Åbo lämnas i uppdrag att från mötet till sin hemort frambära en varm hälsning med en önskan att det snart måtte förunnas den forna huvudstaden att förverkliga den bärande och härliga tanken på en svensk högskola i Åbo, en Åbo Akademi.»

Vad som sålunda tilldrog sig vid partimötet söndagen den 1 december blev snart känt på svenskt håll i Helsingfors, i all synnerhet som Hufvudstadsbladet den 5 december avtryckte det väsentligaste av den i Åbo Underrättelser offentliggjorda relationen. Och inom en del universitetskretsar greps man av oro inför ett projekt, vars gestaltning och program man ej kände och som, en gång realiserat, man fruktade kunde varda till en fara för de svenska intressena vid statsuniversitetet. I ett den 11 dec. i Nya Pressen och den 12 i Hufvudstadsbladet offentliggjort uttalande undertecknat av J. W. Runeberg, R. Tigerstedt, Wilh. Pipping, Y. Hirn, J. N.

Reuter, G. G. Rosenqvist, Wilh. Chydenius, Ernst Ehrnrooth och G. Castrén, gjordes — visserligen i hovsam form — gällande en hel del mycket starkt framhävda betänkligheter mot planerna på en Åbo Akademi, som undertecknarna ansågo icke blott skulle medföra den ovan antydda faran för svenska språket vid universitetet i Helsingfors, utan även splittra de svenska kulturella krafterna.

Då de nio universitetslärarna påtagligen utgingo från föreställningen att akademiplanerna i Åbo allaredan antagit en fast gestalt och att projektet innefattade skapandet av ett fullständigt universitet av ett slags konkurrerande motsvarighet till statsuniversitetet, ansåg jag mig ha vägande skäl att klargöra frågans och planernas verkliga läge och publicerade förty den 13 december i Åbo Underrättelser en kort ledande artikel, i vilken jag bl. a. utsade följande:

»Högskoleplanerna här i Åbo ha hittills alls icke tagit någon fast form, såsom naturligt är, utan föreligger frågan i ett alldeles primärt skede.»

Efter att ha hänvisat till de på våren publicerade fem artiklarna framhöll jag att vad man avsåg att få till stånd, det var en institution, »vilken kunde giva stöd åt och befordra det svenskspråkiga kulturella livet på orten och i sydvästra Finland». Ur denna kunde en svensk högskola växa fram, och tanken på en sådan hade ju vid det märkliga mötet den 1 december omfattats med största sympati, men skulle en sådan utveckling kunna komma till stånd måste hela det svenska Finland vara med, annars var ett realiserande av Åbo Akademi-tanken icke möjligt.

Vid denna tidpunkt hade planerna på ett även av universitetslärare bivistat diskussions- och organisationsmöte redan avancerat ganska långt, och under häntydning härpå skrev jag i artikeln vidare, att avsikt förefanns att underkasta frågan om upprättandet av en akademi i en eller annan form och i större eller mindre utsträckning en noggrann och kompetent utredning och tillfogade: »För vinnande av denna utredning har avsikten bl. a. varit att vända sig till särskilda universitetslärare i Helsingfors med anhållan om samverkan.»

— Sist i artikeln framhöll jag att under inga omständigheter fråga kunde vara om upprättandet i Åbo av ett fullständigt universitet, en högskola av statsuniversitetets typ, vilken kunde innebära faror av den art de nio universitetslärarna i Helsingfors främst syntes ha fruktat.

Det kan tillfogas att Nya Pressen under dessa akademi-diskussionsdagar redaktionellt fullt öppet anslöt sig till uppbärarna av den svenska högskoleplanen. Sitt märkligaste och mest vägande stöd fingo de dock i en av professor Hugo Pipping söndagen den 15 december i Nya Pressen publicerad artikel, en uppsats, vilken fick en mycket stor betydelse för opinionsbildningen och för akademitankens segerrika »frammarsch».

I artikeln, vilken representerar ett av Åbo Akademis historiska dokument, framhöll prof. Pipping i början bl. a. att man måste få »en framåtgående institution att omhulda», att man ej kunde åtnöjas att »betäcka en reträtt» — den roll, som var de svenska universitetslärarna vid statsuniversitetet tilldelad och pålagd.

»Vi måste, skrev prof. Pipping, längre fram i artikeln, ju förr dess hellre skapa ett centrum, mot vilket de penningemedel gravitera, som stå den svenska bildningen till buds och som f. n. spridas åt olika håll, sålunda icke åstadkommande en samlad verkan. När den tid kommer, då alla inse önskvärdheten av att ett svenskt universitet inrättas, finnas kanske icke de nödvändiga penningemedlen, och vad mer är, då har den långvariga reträtten berövat oss förmågan att hoppas, vanan att handla.»

»Nu är den rätta tiden inne», tillfogade artikelförfattaren. Och efter att ännu ha berört frågan om den projekte-rade svenska högskolans förläggningssort och anslutit sig till tanken på Åbo stad såsom säte för . . . Åbo Akademi, skrev professor Pipping i slutet av artikeln:

»Är en gång en humanistisk sektion i Åbo inrättad, har därmed skapats en brännpunkt för det intellektuella livet i den vakna staden, och denna härd för vetenskapen skall bli egnad att skapa nya kulturvärden.»

Och sist:

»Mycket vore ännu att säga i denna viktiga fråga. Tillfälle till diskussion skall väl heller icke saknas. Men det som måste sägas utan uppskov är följande: Den storartade plan, som sett dagen i Åbo och som framsprungit ur ett varmt hjärta och ett vaket förstånd, har i Helsingfors hälsats med livlig sympati icke minst i universitetskretsar.»

Så långt artikeln i Nya Pressen, vilken som sagt gjorde ett mycket starkt intryck och som för mig i min verksamhet blev av stort värde bl. a. genom att i hög grad underlätta mina strävanden att få till stånd det representativa akademimöte, vars 25-årsminne utgör den direkta orsaken till publicerandet av dessa fakta och minnen från akademiplanernas första tider.

Och nu gå vi några månader tillbaka i tiden.

*

Den förste Åbobo i mera framskjuten ställning, vilken omedelbart och öppet omfattade akademitanken och som ställde sig såsom dess trofaste och senare storartat offervillige uppbärare, var kommerserådet Magnus Dahlström. Det vill säga: han var den förste i denna krets av Åbopatricier, som med mig upptog frågan till behandling och direkt dekreterade sin anslutning. Sannolikt hade han redan då i saken överlagt med äldre brodern, kommerserådet Ernst Dahlström, vars fullkomliga överensstämmelse i åsikter jag snart nog fick klar för mig, och till idén anslöt sig efterhand flertalet av den tidens ledande personligheter på svenskt håll i Aurastaden: konsul Alfred Jacobsson, dr Wilhelm Stadius, dr Carl von Heideken, bankdirektör Josef Lönnblad, konsul Conrad Spoo, dr Gösta Tollet och många andra. Även kyrkoherden i S:t Karins prostens Konrad Ahlman visade snart ett levande intresse för akademiplanerna.

Vad kommerserådet Fredric von Rettig menade syntes ovisst. Då Akademi-artiklarna publicerades hade jag endast en gång rätt flyktigt sammanträffat med honom, men såsom sekreterare i bestyrelsen för Trädgårdsutställningen i Åbo

sensommaren 1907, i vilken kommerserådet v. Rettig var hedersordförande, kom jag honom en hel del närmare och blev även senare flere gånger inviterad till Radelma.

På hösten bad jag ett par gånger att få komma dit ut för att resonera med honom just om akademifrågan, och både under promenader i parken och konferenser inomhus diskuterade vi planerna. Kommerserådet v. Rettig var icke obetingat *för* uppslaget, men ville å andra sidan icke heller motsätta sig försöken att förverkliga tanken. Enligt hans uppfattning borde man först utreda akademi-intresset i Åbo innan man skred vidare, och det ansåg han att lämpligast skulle ske genom att starta en relativt omfattande föreläsningsverksamhet. Om en dylik komme till stånd, ville kommerserådet ej ställa sig främmande för tanken att ge densamma ett värdefullt ekonomiskt stöd.

Mitt slutintryck av Radelma-besöken var att kommerserådet von Rettig icke önskade i egentlig mening engagera sig. Denna min uppfattning vann långt senare bekräftelse av det faktum, att kommerserådet von Rettig, trots mina akttningsfulla övertalningar och halva löften från hans sida, icke kom till akademimötet den 12 januari.

Den påtänkta föreläsningsverksamheten hade emellertid såsom projekt ett direkt sammanhang med mina planer, vilka gingo ut på att få till stånd något slags institution eller företag, vilket s. a. s. skulle konstant rikta uppmärksamheten på akademitanken och hålla densamma vid liv inom allmänna medvetandet. Man fick ej bygga på en serie tidningsartiklar blott, ty deras effekt är efemär, och minnet av vad som skrivits i ett dagblad försvinner snart. Någoting levande och med propaganda-möjligheter utrustat måste skapas.

Under intrycket av allt detta och av samtalen ute på Radelma framlade jag på hösten, enskilt i en till ett rätt betydande antal Åbobor översänd skrivelse med program, ett förslag om bildandet till en början av en *föreläsningsfond*. Avkastningen av fonden, vars storlek var beräknad att i början bringas upp till 100,000 mark, skulle delvis gå till tryggandet

i ekonomiskt avseende av föreläsningsserier, medan återstoden borde läggas till kapitalet, vilket sålunda — och genom fortsatta donationer och andra tillflöden — efterhand skulle växa och bli till grundstomme i de storkapital, medels vilka en gång i en framtid Åbo Akademi skulle kunna upprättas.

Ungefär samtidigt med det att denna plan på en föreläsningssfond framlades uppkom — såsom jag tidigare i annat sammanhang en passant antytt — tanken på samverkan med universitetslärare i Helsingfors. Vid besök i huvudstaden hade jag träffat enskilda lärare vid universitetet, vilka förklarade sig varmt omfatta den framlagda tanken på upprättandet av en svensk högskola i Åbo, och det blev småningom för mig klart att akademitanken sannolikt kunde räkna på ett mäktigt opinionsstöd från akademiskt håll i huvudstaden.

Bland de intresserade må främst nämnas professorerna Hugo Pipping och F. W. Gustafsson, och i samråd med dem uppgjordes planen att på ett möte i Åbo av bemärkta Åbobor och intresserade universitetslärare från Helsingfors få till stånd en allmän och ingående diskussion av akademiplanerna och att tillsätta en delegation eller kommitté, vars uppgift bleve att föra akademitanken vidare och att även på annat sätt verka för skapandet av de bästa möjliga förutsättningar för planernas popularisering och uppsving i själva Åbo.

Efter mycket vidlyftiga förberedelser, vid vilka professorerna Pipping och Gustafsson framgångsrikt verkade i huvudstaden, utsattes mötet till söndagen den 12 januari 1908 å Hotel Phoenix i Åbo. Vi i Åbo vände oss till ett ganska stort antal Åbobor med hemställan om att de ville närvara vid mötet, och i huvudstaden hade emissarierna all möda att få det ordnat så att åtminstone några av de intresserade universitetslärarna skulle kunna och ge sig tid att komma. Veckan närmast före mötet växlades talrika brev och telefonsamtal mellan de två städerna, det blev bud och återbud och förhinder och nya förslag — och det hela slutade med att en visserligen genom tillfälligheter reducerad skara av

sex universitetslärare från Helsingfors söndagen den 12 januari 1908 satte sig på morgontåget för att resa till gamla akademistaden Åbo: professorerna (dåvarande docenten) Ernst Estlander, F. Gustafsson, H. Pipping, J. N. Reuter (som från att ha varit en av »de nio» kommit till insikt om akademiplanernas verkliga innebörd och blivit en av »de sex»), A. Rindell och M. G. Schybergson. De från Åbo närvarande voro halftannat tiotal, ordförande var dr Carl von Heideken och sekreterare tecknaren av dessa minnen.

Efter en av sekreteraren lämnad redogörelse för uppkomsten av idén om en svenskspråkig akademi i Åbo vidtog den egentliga diskussionen, vilken på deltagarna i mötet gjorde ett starkt, outplånligt intryck. Av de talrika och märkliga uttalandena vill jag här delvis citera det av professor Hugo Pipping hållna inledningsanförandet, där han bl. a. gjorde gällande att initiativet till grundandet av ett svenskt universitet ingalunda tagits för tidigt, utan snarare i elfte stunden. »Vi skola aldrig, sade talaren, vid inrättandet av en svensk akademi kunna hålla jämna steg med förfinskningen av universitetet i Helsingfors». Talaren framförde, för att visa huru långsamt utvecklingen går, några data ur Göteborgs Högskolas historia. Det första förslaget hade framställts, även det, i en tidningsartikel, den 29 november 1871, den första stora donationen gjordes 1872, och högskolan begynte sin verksamhet 1891 med en lärarekår av sju professorer och några extralärare samt 22 studenter. År 1908, efter 17 år, hade studentsiffran vuxit till 120. »Om, sade professor Pipping, frågan går framåt i samma tempo här som i Göteborg, kan man räkna på att efter trettio år — 1938! — ha trettio lärare och c:a 150 studenter. Om vi tänka oss att utvecklingen vid universitetet i Helsingfors fortgår i samma riktning som hittills, så torde det icke vara mycket som svenska språket då har kvar.»

Talaren var i fråga om utvecklingen av förhållandena vid Helsingfors Universitet kanske ganska sannspädd, men icke så beträffande utvecklingen i Åbo. I Åbo kunde, genom sällsynt lyckliga omständigheter, verksamheten be-

gynna ungefär ett årtionde efter det att idén först framlagts, men i detta nu, då vi skriva 1933 och ej 1938, har Åbo Akademi ett halft hundratal lärare, av dem ett 20-tal professorer, och inemot 300 studenter, av vilka mera än 250 närvarande vid terminen.

— — — — —

Efter diskussionens avslutande vid mötet den 12 januari 1908 valdes, såsom tidigare nämnts, en Akademi-kommitté, till vars medlemmar enhälligt utsågos professorerna Pipping och Gustafsson från Helsingfors och från Åbo kommerserådet Ernst Dahlström, dr Carl von Heideken, dr Wilhelm Stadius, kyrkoherden och prosten Konrad Ahlman och tecknaren av dessa minnen.

Därmed hade den avsedda och i hög grad gäneliga organisationen ernåtts. Vid ett konstituerande möte valdes dr von Heideken till ordförande, sekreterarens värv anförtröddes mig — och så begynner en ny period i Åbo Akademis tillblivelsehistoria.

=====

Helsingfors 1933. Mercators Tryckeri Aktiebolag
